

gives an opportunity to see the authorial reception of opening of essence of weak-willed intellectual typical first XX of item.

Key words: doubt, oppositions, contradiction, collision, internal conflict.

Стаття надійшла до редакції 16.01.2013 р.

Прийнято до друку 24.01.2013 р.

Рецензент – д. філол. н., проф. Бровко О. О.

УДК 821.161.2 Гуменна

М. І. Лаврусенко

ЧАСОПРОСТІР ХУДОЖНЬОЇ ПРОЗИ ДОКІЇ ГУМЕННОЇ ПРО ДОХРИСТИЯНСЬКУ ЕПОХУ

Змалювання часу і простору в художньому творі – проблема, яка достатньо часто стає предметом літературознавчих досліджень. У філологічній науці під хронотопом розуміють „взаємозв’язок часових і просторових характеристик зображених у художньому творі явищ. Час у художньому світі (творі) постає як багатовимірна категорія, в якій розрізняють статично-сюжетний і оповідально-розповідний (нараційний) час. У такий спосіб виявляється розбіжність між тим, коли згадані, описані події відбулися і коли про них повідомив оповідач або розповідач як свідок і учасник цих подій чи тільки інформатор, який певним чином довідався про них” [1, с. 726 – 727]. „Філософський словник” характеризує простір як „співіснування об’єктів, взаємодію їх, протяжність та структурність матеріальних систем”, час – як „послідовність, тривалість, ритми і темпи, відокремленість різних стадій розвитку матеріальних процесів” [2; с. 545, с. 757]. Тобто, час і простір створює уявлення про певну об’єктивну реальність, художньо осмислену автором.

„Кожний літературний твір має внутрішній художній світ, у якому своя атмосфера, свій час і простір, своя колористика... – стверджує Г. Клочек, – автор вибирає з реальної дійсності лише ті предмети, явища, ознаки, які відповідають його світосприйманню і які в своїй сукупності створюють окремий та цілісний світ” [3, с. 56]. Зауважимо, що під художнім світом у літературознавчій науці розуміють створену уявою письменника і втілену в тексті твору образну картину. Він трактується „як друга, власне художньо-естетична, реальність, що має духовний, фікційний характер” [1, с. 730].

Отже, часопростір є складовою художнього світу твору, він, як і художній образ, „випромінює” закладені письменником смисли. Виходячи із викладених вище теоретичних суджень, зауважимо, що дослідження хронотопу в історичній прозі Д. Гуменної є вельми актуальним, адже письменниця змальовує у ній дохристиянську епоху, яка не має писемних свідчень, вона осмислена лише в історико-археологічних розвідках. Потреба вивчення цього аспекту епічних полотен авторки пояснюється ще й тим, що розвідки М. Мушинки [4], А. Погрібного [5], П. Сороки [6] та ін., присвячені доробку письменниці, пропонують окремі міркування щодо специфіки часопростору її романів і повістей про давноминулі часи, які, на наш погляд, мають бути систематизовані й детального розтлумачені. Зауважимо, що перший крок у розробці цієї теми нами уже було зроблено в статті „Трипільський світ у художньому осмисленні Докії Гуменної (на матеріалі повісті „Велике Цабе”)” (див.: Українська мова й література в середніх школах, гімназіях, ліцеях та колегіумах. – 2004. – № 3. – С. 192 – 204). Мета ж пропонованого дослідження – окреслити специфіку змалювання хронотопу в повісті Д. Гуменної „Небесний змії” та романі „Золотий плуг”.

Матеріалом художньої реконструкції авторки у повісті „Небесний змії” стає культура, яку в археології називають стародавньою. Назва ця пішла від способу поховань людей у ямах у позі вершника. У підзаголовку до твору авторка вказує: „фантастична повість на тлі праісторії”. Але хоча сюжет повісті побудований на нереальній ситуації – зустрічі людини III – II тис. до н. е. з інопланетянами-науковцями, які вивчають дохристиянські часи на території України у період матріархату й патріархату, – письменниця змальовує реалії праминулого нашої землі відповідно до висновків учених-археологів. П. Сорока у своїй монографії відзначає, що твір вражає „окремими фактами, ніби принагідними згадками і розповідями, які в сукупності творять незабутню мозаїку прадавнини”, дослідник підкреслює, що це ще й розповідь про „повільний, але і впевнений поступ людства на шляху до прогресу і цивілізації” [6, с. 410 – 414].

Повість „Небесний змії” вийшла у супроводі письменницьких роздумів щодо суті й художніх завдань твору, а також списку використаної літератури, пояснень слів та „Тайнопису” – вражень і власних авторських візій від археологічних знахідок Кам’яної Могили. Останні стали головним кістяком змісту повісті. „Кам’яна могила – одна з найдавніших пам’яток нашого степового півдня – українського Надазов’я, що зберігає на своїх кам’яних плитах справді виняткові утвори первісного мистецтва й відбитої в ньому ідеології давніх насельників її околиць” [7, с. 6]. Петрогліфи на стінах цієї археологічної пам’ятки вибудували в творчій уяві Д. Гуменної художні висновки про здобутки наших предків-скотарів. Авторка запрошує читача „до приємної гри уяви...”, а може й влучного відгадування задумів

старожитніх майстрів” [8, с. 251]. Вона по-своєму намагається розшифрувати петрогліфи кам'яних грот, підкреслює багатозначність хаотично поєднаних написів. Аналіз окремих композицій петрогліфів, якими, до речі, оздоблена й повість „Небесний змії”, приводить Д. Гуменну до висновку, що кам'яна книга з III – II тис. до н. е. розповідає про „якесь вироблене суспільство, високий життєвий стандарт” [8, с. 258]. Цей стандарт письменниці ставить на рівень культури Єгипту, Шумеру, о. Крит. Його творців Д. Гуменна побачила у петрогліфах кам'яних грот і, як вона пише у „Тайнописі”, „пережила гостре відчуття, що зустрілася із якимись моїми безпосередніми предками й оце знайомлюся з ними через шість тисяч років” [8, с. 259].

У повісті зіставляються цілком самодостатні світи: землеробська (Трипільської культури) та скотарсько-конярська цивілізація (творців Кам'яної Могили). Ці порівняння авторка подає через сприйняття головного героя повісті Яра, яким зацікавилася інопланетна експедиція. З допомогою Твастра, дослідника Південної Причорноморщини III – II тис. до н. е., герой подорожує світом протягом п'яти століть. Розповіді про його мандри створюють яскраве полотно життя землеробів та кочовиків-скотарів. Це племена, об'єднані спільною мовою, історією і вірою в найвищу силу – Сонце.

Д. Гуменна у своїй повісті вибудовує моделі тих місцевостей, якими мандрує герой. Художня реконструкція авторкою хліборобських і скотарських поселень відповідає віднайденим артефактам прадавніх епох. Хлопця-скотаря Яра, який у пошуках пригод потрапив у матріархальне поселення Вілію, вражає побут, „сповнений мальовил, що звідусюди дивляться на тебе, куди око гляне” [8, с. 67], зачаровує матріархальне поселення героя своїм затишком, спокоєм, багатством і неповторністю матеріальної культури: „І ззовні ці затишні хати обмальовані жовтогарячими або червоними замороками – і то так, що кожна хата має відмінну круговерть... Село Вілія збудоване колом, нагадує собою сонце, як воно грає всіма кольорами веселки” [8, с. 68]. Археологічна наука також свідчить: „Трипільці будували і розписували орнаменти на керамічних виробих по колу” [9, с. 225]. Отож, у змалюванні реалій трипільської доби Д. Гуменна не відходить від історичної правди.

Переконливими є й картини побуту скотарів, змальовані у повісті. Немає у сварожичів такого багатого начиння, немає таких яскравих фарб на стінах осель, на одязі, немає в них „такої затишності, такого замилювання до вигадливих візерунків та яскравих кольорів” [8, с. 68]. Помешкання скотарів дуже скромні й відповідають способу їхнього життя: „У Сварог-хатусі всередині кам'яних стін кімната прикріплена до кімнати дуже щільно, навіть вулиці нема. У степу шатра й намети розташовані далеко одне від одного, щоб бути ближче до своїх пасовиськ. Таке все розкидане... А тут живуть всім нав'єм вкупі... Скотар думає: „Хіба це надовго? Однаково треба зніматись з місця, вже тут обмаль

паші. Скотина все столочила, треба переходити на нові пасовиська”, – міркує Яр [8, с. 68 – 69].

Простір сварожичів-скотарів, вихідцем племені якого є Ярійко, – це голий степ, де „лише камінні стіни, ані деревини, лише хабаззя буяє вище голови ” [8, с. 25]. Але він у повісті не позбавлений привабливості: „Оті тільки будяки повистромлювали високо свої фіалково-бузкові корони, розкішні царі цього птахо-лисо-заячого степового царства” [8, с. 13].

Пейзажам Півдня України протиставляються картини природи Кавказу, Малої Азії та ін. географічних просторів, шляхами яких автор веде свого героя. „Гори, а за тими горами – нові гори, сині здалека, сліпучо-білі зблизька. Особливо феєричні вони, як сходить і заходить сонце. Фіялкові. Пурпурові. Рожеві. Це – вгорі. Як глянеш униз – зелені. Ущелини переходять у широкі долини, внизу клекотять бисторошумливі ріки”, – говорить Д. Гуменна про красу кавказької природи [8, с. 128]. Перед Ярійком постають і малоазійські широти: „Степ, здавалось би, порожній. Ні птиця не пролетить, ні деревина не зазеленіє” [62, с. 138]. Як бачимо, в описах простору прадавньої епохи велику роль відіграє кольорова гама. Вона демонструє недоторканість природи і відкритість, чистоту людської душі.

Картини природи Д. Гуменна стилізує під той час, коли людина не відділяла себе від навколишнього світу, жила в казці і творила її. Наприклад, у повісті читаємо: „Зорі посихлялися низько, що можна хапати їх руками. А місяця нема. І якби не розсіяне золотим просом небо, то вважай, світ проковтнула птьма” [8, с. 13].

Пейзажі демонструють міфологічні уявлення людей дохристиянської епохи. Наприклад, початок весни у Д. Гуменної асоціюється з приходом Юрая, який у народній міфології є захисником тварин: „Сонце вже було у своїй повній силі, як прийшов Юрай на білому коні. Махнув рукою – і все зазеленіло, зацвіло. Значить, Юрай тут” [8, с. 75]. Письменниця використовує також уснонародну символіку для зображень явищ природи. Місяць вона називає „срібним”: „Срібло він посилає на кожен листочок, на кожне стебельце” [8, с. 60]. Грім асоціює з Перуном – „як іде по небі, то гуркотить” [8, с. 97].

Розмова про хронотоп повісті „Небесний змії” Д. Гуменної не буде вичерпною, якщо не сказати про те, якими ж бачить авторка людей того часу, їхню культуру і закони життя.

Мотив туги за світом матріархального устрою Трипілля, що звучить у повісті „Велике Цабе”, романах-есе „Минуле пливе у прийдешнє”, „Благослови, Мати!”, відчувається й у „Небесному змії”. Цей прекрасний світ мальованої кераміки Д. Гуменна ставить в опозицію культурі кочових племен. Представником землеробського світу в жорстокому кочовому є баба Дана – тепер берегиня Сварогового роду. Через цей образ письменниця художньо моделює процес асиміляції культур скотарів і землеробів. Для кочівників основна їжа – м’ясо та

молоко. Бранка із матріархального роду вчить їх вирощувати хліб, бо „зроду-віку не знали б, що то – садити в землю зерно й вирощувати його – якби не Дана” [8, с. 25]. Героїня не приймає антигуманного ставлення кочовиків до жінки, зокрема того, як вони силою забирали дівчат з рідних родів ще й вихвалялися своїми злодійськими витівками: „О, вже подалися наші парубки у здобичницьку виправу! Це ж ганьба! А вони хизуються, славу й честь їм піють – які то спритні та моторні наші молодці” [8, с. 25]. А найбільше Дану вражало жорстоке правило скотарських родів, за яким після смерті матері зі світу мала піти і її малолітня дитина (така доля очікувала Ярїйка, але баба його врятувала).

У „Небесному змії”, як і в інших творах про дохристиянські часи, Д. Гуменна ідеалізує матріархальну епоху, проте вона об’єктивно зображує переваги патріархальних часів. Кочівники змальовані багатими тямущими господарями, які мають великі табуни прирученої худоби. Скотарі – народ войовничий. Бажання влади і багатства стають причиною зговорів, помст і війн. Але саме за часів патріархату відбувався поступ людства на шляху до прогресу. Люди навчалися секретам ливарницької та ковальської справи, відбувався жвавий обмін знаннями. Йдучи крок за кроком за Яром, авторка стверджує, що набутки жителів нашої землі цього часу не поступалися досягненням народів, чії культури розвивались паралельно, більше того, письменниця висуває гіпотезу, що центром, де зародилась перша цивілізація в Європі, був Південь України.

Зауважимо, епоха стародавньої культури у повісті подається через сприйняття істот іншої планети. Зв’язок таких часово-просторових меж служить авторові способом утвердити головну ідею твору – довести самобутність нашої культури і вказати на її місце у світовій історії прадавнини.

У романі „Золотий плуг” Д. Гуменна змальовує дві часові епохи нашої землі. Це Україна періоду 30 – 40 років ХХ ст. та доби Трипілля, Скіфії, перших слов’янських поселень. Сюжетну лінію сучасності авторка передає через долі головних героїв – Миколи та Гаїни; через міркування юнака перед читачами також зринає й минуле. У своїй статті ми зупинимо увагу на тому, як митниця описує дохристиянську епоху.

Манера викладу роздумів Мадія нагадує науково-популярні твори Д. Гуменної „Благослови, мати!”, „Родинний альбом”, „Минуле пливе у прийдешнє”. З міркувань-рефлексій персонажа, який осмислює наукові дослідження Геродота, М. Грушевського, Біблію, світову міфологію, читач дізнається про культуру, побут, зовнішність і вдачу скіфів.

Доба існування держави воїнів-кочівників (III – IV ст. до н.е.) стає об’єктом роздумів студента. „Держава скіфів – держава вершників із центром на Україні і безмежно розтяглою територією. Теренові простори її – від Дунаю до Обі, від Альп до Алтаю”, – говорить Микола про простір його історичних спостережень [10, с. 103]. Але його цікавить не лише скіфська людність, а й зв’язки доісторичної України із західними

кельтами, південними греками, східними саками, кавказцями, з Месопотамією, Індією та Єгиптом, тому читач разом з Мадієм мандрує й історичними шляхами цих народів.

Герой утверджує думку про те, що скіфи заклали підвалини української нації. Він легко пов'язує культури цієї людності зі слов'янами. Зв'язок часів доводиться персонажем і на просторовому рівні. Студент-історик, наприклад, називає місця археологічних розкопок скіфських могил: „...Чортотлик, Солоха, Велика Лепетиха, Баби... біля Нікополя нижче Запоріжжя? То це ж вони й суть ті царські могили, Геродотова „земля Геррос” [10, с. 22].

Наукові мандри дохристиянською Україною перемережані Мадієвими фантазіями щодо мальовничості її природних просторів. „Миколі помережилися безмежні простори-лани жовтої пшениці, хвилібрижі на них, марево над ними, – наче невидний вогонь горить... То це й дві з половиною тисячі років так воно було, що найвиразніший символ чорноземлі – пшеничне колосся”, – пише Д. Гуменна про оцінку героєм епохи землеробства, що передувала кочовикам [10, с. 12]. Скіфський простір уявлявся йому як незорана цілина з нетолоченим степом, де „бур'яни й усяке зілля вище голови, в них спутані коні, за ними вкутані шкурою і повстю вежі...” [10, с. 256]. Мадій міркує й над тими природними катаклізмами, які переживали скіфи, утверджуючись у суворому часі прадавнини: „А зима в Скіфії люта! Мідні казани від холоду тріскають! У безлісому степу бігають холодні вітри, вічно сніг і мороз, а від вітрів ще більша холоднеча. І так вісім місяців. А влітку – нестерпна спека” [10, с. 143].

Микола відчуває свою родову причетність до кочовиків, бо має прізвище Мадій, як і один із головних царів Скіфії. Він бачить зв'язок із скотарями і незнайомки – Гаїни Сай, прізвище якої також свідчить про приналежність до царської родини. Такі часові паралелі письменниця проводить марно. У радянському суспільстві міркувати над національною самобутністю було заборонено. Герої ж твору гостро її відчують.

Часово-просторові координати повісті „Небесний змії” та роману „Золотий плуг” Д. Гуменної засвідчують добру обізнаність авторки із досліджуваною епохою, через їх окреслення письменниця утверджує ідею єдності минулого і сучасності, наголошує на самобутності культури наших предків і потребі вивчати доісторичні часи нашого землі. У „Небесному змії” авторка моделює час і простір дії персонажів, удаючись до художньої реконструкції матеріальних знахідок матриархальних та патріархальних часів, стилізуючи картини буття наших предків під національний фольклор, міфологію. Хронотоп „Золотого плуга” окреслюється через рефлексію головним героєм твору наукових джерел про дохристиянську епоху.

Розмова про особливості змалювання часу і простору в творах Д. Гуменної не вичерпується пропонованим дослідженням.

Систематизованих наукових висновків щодо специфіки хронотопу ще чекає як художня, так і науково-популярна проза мисткині.

Список використаної літератури

1. Літературознавчий словник-довідник / за ред. Р. Гром'яка. – К. : Видавничий центр „Академія”, 1997. – 750 с. **2. Філософський** словник / за ред. В. І. Шинкарука. – К. : Головна редакція української енциклопедії, 1986. – 796 с. **3. Ключек Г.** Поезія Тараса Шевченка : сучасна інтерпретація : [посібник для вчителя] / Григорій Ключек. – К. : Освіта, 1998. – 234 с. **4. Мушинка М.** П'ять разів „похоронена”, а все ж таки жива / Микола Мушинка // Сучасність. – 1995. – № 4. – С. 139 – 143. **5. Погрібний А.** Повернення Докії Гуменної / Анатолій Погрібний // Українське слово. Хрестоматія української літератури та літературної критики ХХ ст. Книга друга. – К. : Дніпро, 1993. – С. 444 – 452. **6. Сорока П.** Докія Гуменна. Літературний портрет / Петро Сорока. – Тернопіль, 2003. – 495 с. **7. Рудинський М. Я.** Кам'яна Могила / М. Я. Рудинський. – К., 1962. – 238 с. **8. Гуменна Д.** Небесний змій / Докія Гуменна. – Нью-Йорк : Науково-дослідне товариство української термінології, 1982. – 263 с. **9. Лозко Г.** Релігійні вірування трипільців : на матеріалі археологічних джерел / Галина Лозко // Трипільська цивілізація у спадщині України (Матеріали та тези конференції, що проходила у Києві 30 – 31 травня 2003 року). – К. : Видавничий центр „Просвіта”, 2003. – С. 223 – 232. **10. Гуменна Д.** Золотий плуг / Докія Гуменна. – Нью-Йорк : Об'єднання українських письменників „Слово”, 1968. – 288 с.

Лаврусенко М. І. Часопростір художньої прози Докії Гуменної про дохристиянську епоху

У статті наголошується, що зображення часопростору матриархальної і патріархальної історії нашої землі в повісті „Небесний змій” побудоване на принципах моделювання та стилізації подій під матеріальні і духовні набутки давнини, а в романі „Золотий плуг” воно представлене рефлексіями головним героєм фахових праць.

Ключові слова: час, простір, Докія Гуменна, стилізація, рефлексія.

Лаврусенко М. И. Время и пространство художественной прозы Докии Гуменной о дохристианской эпохе

В статье отмечается, что изображение времени и пространства матриархальной и патриархальной истории нашей земли в повести „Небесный змей” построено на принципах моделирования и стилизации событий под материальное и духовное достояние древности, а в романе „Золотой плуг” оно представлено рефлексиями главным героем профессиональных исследований.

Ключевые слова: время, пространство, Докия Гуменна, стилизация, рефлексия.

Lavrusenko M. I. Space and time of Dokia Humenna's prose about pre-Christian epoch

The article notes that the depicting of space and time of matriarchal and patriarchal history of our land in the novel „The Sky Serpent” is built on the principles of event modeling and stylization for the material and spiritual achievements of antiquity, and in the novel „The Golden Plough” it is represented by leading character's reflections of professional investigations.

Key words: time, space, Dokia Humenna, stylization, reflection.

Стаття надійшла до редакції 16.01.2013 р.

Прийнято до друку 24.01.2013 р.

Рецензент – канд. філол. н., проф. Пінчук Т. С.

УДК 821.161.2-94.09+989 Матіос

О. В. Максименко

**„ЩОДЕННИК СТРАЧЕНОЇ” МАРІЇ МАТІОС –
ЩОДЕННИК-ІМІТАЦІЯ**

Тенденція сучасних літературознавчих досліджень щоденникової прози націлена на досягнення жанрової модифікації твору, осмислення його змістовності, яка залежить від історичного контексту, психологічного рівня та відвертості письменника.

Теоретичне обґрунтування питань щоденникової спадщини письменників належить працям О. Галича, І. Василенко, О. Єгорова, А. Костенка, Г. Мережинської, М. Федунь та працям зарубіжних літературознавців Н. Банк, В. Барахова, Л. Гінзбург, Д. Затонського, В. Кайзера, Н. Смолякової, А. Тартаковського.

Метою даного дослідження є спроба аналізу жанрової модифікації щоденника Марії Матіос.

„Щоденник страченої” – белетристичний / вигаданий щоденник, який характеризується авторським вимислом відповідно повністю сформований авторською уявою письменника та написаний у формі щоденника.

„Щоденник страченої” в сучасному літературному просторі характеризується як психологічна розвідка Марії Матіос: „Це моя ідея. По суті, я виступаю тут своєрідним співавтором оформлення. Моя ідея книжку, написану у формі щоденника, оформити як щоденник, як папку. Я б хотіла, щоб ця книжка навіть своєю зовнішньою формою служила довше. Вічними залишаються почуття. Книга вічною не може бути, але якнайдовше хотілось би, щоб „служила” [2].